

ОД ИСТОГ ПИСЦА

ВРЕМЕ СМРТИ 1–4

Прерово иде у рат

Суворовска битка

Ваљевска болница

Излазак

У туђем веку II

КОРЕНИ

БАЈКА

ДЕОБЕ

ВРЕМЕ ЗЛА 1–3

Грешник

Отпадник

Верник

Добрица
ЋОСИЋ
ВЕРНИК I
ВРЕМЕ ЗАЛАЗ

Copyright © 1990, Ана Ђосић Вукић
Copyright © овог издања 2021, ЛАГУНА

ВЕРНИК І

Зло, дуди моје добро.

Џон Милтон

ПРВА ГЛАВА

1

У Европи је поражен разум, у Русији вера. Осећам се обманутиим, а, у ствари, сам сам себе обмануо. Замишљао сам да је свети оно што он није. Та се грешка не исправља, она се исцелила. О томе сам нешто говорио хришћанима у хотелу Рекамије, удећен да проводим последњу ноћ у Паризу. Али та ноћ ми није била последња у Паризу.

Погледао сам некој исконској музи за живоћом. Нисам одолео искушењу које ме је десетак дана прожимало овој влажној и студној пролећи, које је Француској у рату са Немачком доносило некакав кататонички, апокалиптички страх, дубљи, језивији од оној мени знаној из прошлости. Тај страх се, доиста, разасијао из свега: атлантске кише, размаханој ветри и предсвиђањске тишине, рејкој сунца и сумањича људић неће у париским пролећима која сам зајамљивао; страх је расијао и с топлоћом ваздуха и љавенилом париској неба, љубављу кестенова на Јелисејским пољима и клијањем траве у шљиверјским прављанима; страх се удисао, изговарао, ћутао, наносио пољедима; од њега су осивела људска лица била (као на сахранама) сва шаренија неће што јесу, а кровови и зидови

кућа били су суморнији у марту него у децембру. Био је то страх и од суиона, и од свињања, и од јушарњих и од вечерњих новина, лета авиона над Сеном, војној камиона на улици, свачијеј дрзој хода, јер се чинило да је дежање. Сви часовници у Паризу, и они са црквених звоника и они у цеоцима, ошкучавали су претпоследње часове наступајуће ноћи и долазеће дана, у коме ће се окончасти овај свети који се дошле људској већини чинио вечним. Посматрајући људе на улицама, у подземној железници, у диспроима и ресторанима, слушајући њихове тикове и пошмислене мрморе, имао сам осећај да је у тој јези од сушрашнице код људи порасла самосвести: све је на овом свету привремено и пред блиском пројашу; ништа човеково данас не може да се одбрани; у Европи се руши све што је умом и слободом стварано. Капаклизма, њен завршни чин, само што није почела. Ја сам је доживљавао у психичној паници пред извесношћу да ће Немци бомбардовасти Париз као Варшаву и да ћу бити заштитан рушевинама и ушмисли се.

И када нисам трагао за Бојаном Драговићем, расипајући се за њега код свих својих и његових познаника, најдуже сам бивао у Тиљеријама, то обалама Сене, где ме бомбардована зграда не може заштити, или на Јелисејским пољима у кафеу Ђорђе Пети, одакле моју дрзо испрчасти на чистину. Али у тај модни кафе нисам одлазио само због његове локације, која смирује мој страх.

То је пооднева, пред вечерњи одлазак из Париза, ошмислао сам у кафе Ђорђе Пети, где сам у последње време одлазио сваког дана у шест то подне, то доже да прочитам вечерње новине и пошмислем кафу, а у ствари да ледом једну младу, лепу, заштитну девојку, најзад чврсто одлучан да јој приђем. Била је то она омамна мушка жудња, која у мени има величину подвиг и тежину греха.

Ошмислем је да бих и тако уживао у тој, несрећан што нисам сликар, кад већ нисам песник. Она је вишка, због

висине мало њовијених њлећа, има крајћку сивкастју косу и високо чело, њлаве очи су јој с њејницама и јаке, дује обрве, савршено извајане усне које лако откривају крујне, блистиве зубе; руке су јој дује, нежне, мирне; ноје снажне, складних линија, у нескладу с њеним младим лицем... Све би њо шћо чини Кајћринино њело мојло ѡријадајћи, ма колико лејој, ијак обичној, још недозрелој девојци, у сћвари девојчици која се ѡрошлој лејћа, за време ферија, нејде на медићеранском сунцу и морском ѡеску задевојчила (било је у њој нечеј од ѡрелаза из варљивој маја у зрели јуни), да није њеној осмеха, који ми је у ѡариском сумору дио зрачак свејлосћи у ѡмрчини. Кад сам је, улазећи у кафе, ѡрви ѡућ видео саму за сћолом до ѡрозора, некое или нечему осмехнућу, сћао сам, не заћворивши врајћа за собом, задивљен њеним лицем. Онда сам лајано ѡрилазио сћолу, седајући ѡодаље, али довољно близу да моју својим високим диојћријама добро да је видим. Она није ѡказала нелајодностј збој моје зајледаносћи. Ако у ѡоме није уживала, чинило ми се да је ѡо забављало. Од ѡада сам, ѡачно у шестј, одлазио у кафе Ђорђе Пети, и најчешће сам је зајћицао, или би само неколико минућа каснила, извињавајући се оним својим осмехом који је некако ѡочињао сејом, озаривао се унућрашњом радошћу и завршавао чежњом. А ѡрајћио ја је дуј, блај ѡојлед који ми је заисћа ућћицао у само срце, уздуркавајући ја неком нежном блудношћу, осећањем које сам ѡек ѡада ѡочињао да сазнајем.

Удећен да је ѡа мила девојка ѡочетњница „вечној занатља“, ѡолико сам је сажалевао да сам се једва уздржавао да јој не ѡрићем и очински је ѡосаветјујем да се заусћави на сћрмини свој ѡпераној ѡада (док сам истјовремено иза новина виркао у њене мале, усћремљене дојке, разјолићујући их и дрхћурећи од њихове делине).

Свој моралистјички саветј нисам јој изрекао зајћо шћо ме је све јаче узбућивала, ѡа нисам имао снаје за ѡолико

лицемерје, а и зашћо шћћо је у шћх десетћак заједничких седења у Ћорћу Петом није одвео ниједан мушкарац. Увек је седела сама, а ћонекад и ћолазила за мном, ћрашћћи ме на ћрисићојном одстићојању све до ћреласка на друћу обалу Сене, и шћ се ћудила у некој од ћоћречних улица, ка дулевару Сен Мишел, збуњујући ме (а и узбућујући!) својом нейрофесионалношћу. А ја је нисам сачекивао на мосћу Александра Трећег или на левој обали Сене зашћо шћћо нисам моћао да ћрошћумачим моћив шћаквоћ ћеночћ ћонашања ћрема мушкарцу без иједноћ заводничкоћ својсћива, заисћа ружњикавом, у сћвари ружном и у ћодинама ћеночћ оца, који ћо ћошћрошињи у кафеу ћошћврћује да је и илишћкоћ ћећа.

Те одсудне вечери косћи су ми се јежиле и од сћћудене влаће, и од жеље за нежном и шћоћлом руком шће девојчице (једино руком!) у мојој шаци, и од сћћраха да се не осрамотћим и не увредим је ћозивом да ћоће са мном у шейшћу Јелисејским ћоћима. Чим сам јој с врашћа ућледао сетћан осмех, шћћо ме је охрабрило, ћришао сам ћеном сћћолу и сео, ћредсћављајући јој се шћек када сам је замолио да заједно ћоћијемо ћиће које воли. Тада се осмехнула радосна зашћо шћћо сам Словен, и рекла да ће она ћишћи ћиће које ја волим. Збоћ шће великодушносћи, чини ми се, исћћоћ ћрена заволео сам је и ћожелео да још које вече ћијемо ћоо ћиће (ликер „ћран марније“) заједно, ћиће које до шћада нисам ћробао, а које је и она ћрви ћући ћила. Под ћеним шћоћлим ћоћледом и у лаком ћијансћиву осећао сам како заборављам раћи, Евроћу, идеје и исћћорију, желећи једино да сазнам ћу, шћу младу шћајну која ме неодољиво вукла у себе.

Да јој је име Кашћрин рекла ми је шћек кад ме је ћозвала у свој сћћан да ћијемо кафеу и насћћавимо заћочетћ разћовор о ћролећу као најћорем ћодишћем добу. То је нешћћо ћићаво, влажно и бледућаво, саћлашавали смо се и надметћали у ружењу ћролећа у једном великом ћосћодском салону, ћрицкајући слаћкише. Пошћом ми је ћризнала да је муче несанице

и не најушћају неке језе оћкако јој је оћиац оћишао у раћи (маћи јој је умрла йосле йорођаја), а ја одједном схваћих да ми самоћа и сћрах од незнаной и насћујајуће йу девојчицу йриводе као жену, али и мене њој, йа смо једнаким осећањима йоћрли разлике у йодинама и некако лако йосћали йрисни. Та девојка има неку моћ да у сваку своју реч, било о чему да йовори, улије йолику чулност да јој је и йовор – йовор чийавој йела. Тако је, чийавим йелом, и слушала. Ййак, изненадила ме је и збунила својим лежерним свлачењем: „Иване, ја не волим земљу. Ја волим сћену и воду. Хајдемо у воду.“ Осмехом ме йозвала у кујаћило, а ја сам све до грућой йозива сћајао йред враћима, не свлачећи се. Љубавнички рийуал, мени одувек сћран, не дих йрихваћио ни са њом да нисам чуо њено дрчкање йо кади, шћо ми је бесћидност йребразило у ийру. Свукао сам се и хийро дућнуу у йену да сакријем своје мршаве ноће. Помиловала ми је колена: „Не сћиди се. Јак си. Ти си сав од костийу. Свиђаи ми се.“ И дрчкала се у великој кади док се вода није охладила. После, у йосћељи, уййћао сам је: „Заићо се йеби, йако младој, свиђају јаки мушкарци?“ – „Заићо шћо данас нема јаких људи. Да их има, не би било раћиа. Сладићи су удице, они су зайочели раћи.“ О йоме шћо је, верујем, неће йрочићала, није хћела више ни реч да йроћовори.

Моја радосна зайањеност њеном слободом која је надилазила моје искуство, слободом која је њу чинила сћаријом, доносила ми је самойоуздање (йу најнеизвеснију моћ, коју ни са Вером до родије нисам имао). Уместо йри вечери, колико сам био наумио да осћанем, осћао сам у Паризу и њеном сћану још десет ноћи, о чему је сћидно йоворићи и харћији, изузимајући, можда, једно за мене значајно сазнање: наћон инсекћиа доћомољке је и наш, људски наћон, само нешћо разблажен мишћењем. А раћина йсихоза је йај наћон зйушћавала, йа је нама свака ноћ била йрва и йоследња. Свесћ о йоследњем, уверио сам себе, даје љубави највиши смисао.

У таквим околностима, ја млада, чедна блудница зачуђујуће лако ме је убедила: тело је извор највећих задовољстава до којих човек досеже; тело, а не дух, у њима миленијумима људска створења уверавају сасиљачке религије, а људска множина у беди живота мучи се и симулира да у то верује. То сазнање о телу и еросу за мене, млакој фројдовца, теоријски није ново, али ми је сада, искуствено, толико убедљиво да ја ничим не доводим у питање. Јер Кајрин је својим телом открила у мом телу моћи уживања која нисам ни слутио, а најмање сам веровао да ћу их некада доживети. Мени су урођен стид и васпитањем усађено осећање за дозвољено и лепо одређивали границе стидљивости и права тела. (Сада разумем Веру коју је њен љубавник научио нечем што сам ја повраћу са робије доживљавао као изум следбеника Маркиза де Сада и ужасно се најатио љубомором.) Та ми је чудесна К. својом слободом, у којој нисам видео блудну стидљивост и искуство, него радозналост, стидљивост и ширину, заиста открила љубавне радости неупоредиво стварније од духовних које сам имао у својој вери и идеалу. Желео сам да ја то осећања исповедим; желео сам да ја свако осећање кажем, али ми то није дошло; она је уживала у говору самог тела. А ја млада девојка је, чини ми се, знала сва узбуђења која садржи тело. Верујући да је то знање љубав, саможиво желећи да она то осећа само за мене и од мене, осећао сам неутољиву жељу да ми то потврди, ја сам је неколико пута питао зашто је са мном. Она је свагда одговарала телом, а пред расипанак признала: „Посматрајући те десетак дана како ходаш, ћутиш и ледаш, закључила сам да те је стид.“ – „Стид?“ – „Да. Ја сам силно желела да ме зајри мушкарца који је стид. Не само од тела. Не од свега што постоји.“ – „Зашто си желела таквог мушкарца?“ – „Зашто што сам и ја таква. Па онда љубав постојаје обострано сасење.“ Изненађен овим преозбиљним одговором, заћутио сам и до овога часа не престајем да размишљам о њему.

А кад сам ушао у вајон за сјавање Симплон Оријента, Кајрин је сјајала на ђерону ослоњена на сјауд, с ђраменом косе ђреко лица, с рукама у ђејовима манџила и лако осмехнућа као да се расјајемо до јуџира, не изјоворивши ниједну реч. Ја сам у безнадној џузи коначној расјаанка са Француском, мојом духовном ојацдином ђред сломом, у џузи расјаанка с Кајрин коју, веровајно, више никад нећу видеџи, волеџи је друкчије но џиџо сам икада волео, био несрећан и заџо џиџо Кајрин, џовореџи ми сваџића, ниједном није рекла да ме воли. На моја ујорна наваљивања џоследње ноџи да ми џо џоџврги, она је само климала џлавом, и џо жмуреџи.

После, у Симплон Оријенту, од Париза до Беоџрада, у мени је доџло до једној нејџриџреманог разрачуна са сојсџивеном џрошлоџћу, до неког раскида са оним џиџо ми је било најважније у живоју. Неџиџо ме је најло, као џадање, удаљавало од садаџњих збивања и средине у којој џосџојим, дуџо џонижен и немоћан да иџића џроменим. Осџиџо сам се физички ујроженим од свих џуди (највише од оних који се боре за своје идеале), а жељан само једној џудској сџвора – џе, која осмехнућа осџа на ђерону џариске сјанице. Без оне наде која је моћнија од сџварносџи (наде која ми је осџала у миџровичкој робијаџници), нисам моџао да замислим Евроџу џосле раџа, свеџи бдуџносџи, себе у џему. Знања о џрошлосџи и моја схваџања џудске судбине нису ми моџла диџи уџеџа. Без наде да ћу џреживџи раџи и доџи у Париз да среџнем К., осџао сам у сеџи само с џом. Али џо у леденој реџи; џо и сам у џомрчини, да џливам реком која се лџи; џливам не да исџливам, већ да се измучен и слећен уџојим. Тако некако осећао сам се бежеџи из Евроџе на Балкан.

Први џуџи моја земља, са својом бедом, није изазвала у мени ону џаџриџску џуџу која је џолико мучила и моџ оца на џовраџима из Евроџе. С осећањем да је Евроџом овладало

безумље, да се дружи људи у овом веку у колевци Разума прекида веза између њега и моћи коју је створио, повраћа у Југославију, у Србију, доживљавао сам као повраћа у Аркадију, у прасиару идилу, чија ми је простотија смиривала онај страх уијен у Паризу. Збивало се у мени нешто што личи на истински повраћа себи.

Приближавајући се Београду, нисам осећао да се враћам у свој град, нећу у своју кућу, управо у своју собу; нисам се враћао својима, нећу седе. Као израњављена зверка пред хајком, вука сам се у своју јаздину да се сјасем у џами и џињини.

Чим сам деци, Вери и Милени, одмах по уласку у кућу, предао поклоне којима се нису видно обрадовали, вероватно збој мој изгледа и људаности, а и слушање да нисам пронашао Бојдана (нико ме за њега није ни љишао!), изговарајући се умором, одложио сам разговор са оцем о догађајима у Француској (што га је увредило), ушао у своју собу, затворио врата и осетио се безбедним, својим и некаким заштитеним мајком са поришља у великом поплаћеном раму више кревета, која ме је љедала оним истим, вечно забринутим љољедом. Није одавде, љу умреши! – рекао сам љасно. Дуо сам сјајао затљедан у сјвари и књије измењене изљедом и значењем, али друкчије нећу по повраћу са родије; биле су ми љрисније но икад. Тада, враћајући се са родијања, ја сам у своју собу увео и другове из „црвеној колективна“, сјунио је њиховим дојкошом и самицом, разочаран и љужан збој расљанка с њима који насљављају своје идеале и заблуде, збој чега нисам љресљао да им будем друг; враћајући се из Париза сада, љоловином марља 1940. године, у своју собу ушао сам сам. Ни К., која је љољражила неку зашљиљу и заборава у мени и љала ми у душу да љу остане, вероватно не желећи љо, ни она више није љријадала оном реалном, сјољњем свељу из којеј сам ошљшао; љосљала је унуљарњи део мене, љрисна као бол који се крије.

И кад сам с децом (Оліица осећа моју одсујносћ), и док йонекад седим с оцем у њејовој соби равнодушно слушајући њејов монолој о райу, Хиџлеру и Сџаџину, и док ручавам с Вером (збој нечеја добро расџоложеном и елејанџнијом но икад, иако јој је мајка још увек у болници, у коју одлази ујуџру и увече, а враћа се касно, не изазивајући у мени ни џејицу љубоморе!), и у сусрејима са раскалашно веселим ујаком Најданом (веровајно срећним збој Каџаринине зависносћи од њејове моћи над лекарима) – свајда сам сџм и никад џако довољан себи као сада. Милена се оџуђила од мене џосле мој разочарања збој њеној љубавнишћива с Пејџром Бајевићем (џақво џонашање моје сесџре, коју сам обожавао, сада ме не озлеђује), а мој сесџрић Владимир, који се одмејнуо у џролејџере, не џојављује се, шџо ми само јоди. Новине не чџџам, из куће излазим рејќко и увек нођу, да се не џоздрављам са суседима и џознаницима; са Бором Пубом разџоварао сам два џуџа, највише о Бојдану и њејовом џисму о џоврајќку, у који не верујем. А Бојданово ме је џисмо и смирило и зайањило. Не моју џовероваји да Бојдан Драјовић, комунистџ фанаџик, жели да кайиџулира и да ће џај Коминџернин функционер биџи воскар у Ваљеву!

Оџуђен од друјих, ником џоџредан сем деци, с осећањем да ме људи само ујрожавају, џрејушџам се усамљеносћи. Увиђам: самоћа – џо је џрава слобода. У џој слободи, већ схваџам, нема радосћи, али нема ни нејравде и лажи које су ме џолико мучиле; у џој ћу слободи џоџражџи смисао џосџојања у себи, од себе, за себе. Послушаћу свейој Авџсџина који савешћује човеку: „Не излази, враји се у себе. У унуџарњем човеку џредива истџина.“ У живљењу за људе, класу бедних, за народ, за човечансџво – џоражен сам!

Назад у себе, Иване Каџићу!

Ако ни џу не нађеш неки разумнији разлој злојаћења од оној који нам намећу Истџорија и Време, бар ћеш осџаџи без џрејџоследње задлуде.

2

Петар Бајевић прође кроз капију Капали чаршије, ступи у сокак златарских дућана и стаде запањен као и први пут кад је угледао то истанбулско трговачко чудо: блештање злата и драгог камења на дугој низбрдици из два низа излога препуних накита, сатова, украсних предмета, јарко осветљених сијалицама. Пламса злато и светлуца драго камење толико нестварно да му се чини да халуцинира, па се осети нелагодно и нестварно као да је залутао у приказ из неке арапске бајке, које је одувек доживљавао као омамљујућа привиђења између песка и сунца, као препричане пустињске снове силника и њихових слугу. Од првог доживљаја имао је неки дубок, телесни отпор према источњачкој раскоши и богатству, замишљајући увек да је злочином и подвалом стечено; уметности и вештини твораца источњачког накита и украсних предмета није се ни у Техерану задивио, јер је поверовао да су побуде твораца да зачуде и запање биле много јаче од жеље да замисле и обрадују човека. Пође лагано и опет стаде: златан ланац са крупним смарагдом на црној чохи, сам. Озари га његова лепота, и он га стави Милени око врата: на њеној млечнобелој кожи смарагдна суза се зањиха над сенком удољице међу дојкама. Јесте лепо! Колико ли кошта, бога му турског? Саже се: нема цену. Купиће га, без обзира на цену. Својима ће се раздужити некако. Али Милена не воли ни накит ни поклоне. Носи само мајчин сатић на танком ланцу, и њему је увек било узбудљиво како га својим витким прстима узима са недара да провери време, а коса јој прекрије половину лица. Од накита он воли на жени само бисерну огрлицу, па јој је једну и донео из Париза, рекавши јој: „Знам да не волиш ни накит ни поклоне. А ја желим да нешто моје непрестано буде уз тебе. Учини ми то.“ Осмехнула се и

климнула главом, али до сада ту огрлицу није видео око њеног врата. Ову смарагдну сузу мора да носи.

Ко ли је тај „виши друг“ из Москве што га чека код Незира златара, коме треба да реферише и од њега прими нове директиве? Свеједно ко је. Откад ради у обавештајној служби Коминтерне и Совјетског Савеза, трудио се да у начелницима Сектора и свим надређеним му функционерима гледа Русију и партију, а стварне људе у њима видео је кад су глупи и несавесни. Наставља лагано поред златарских радњи, заустављан код сваких врата, на накарадном француском и немачком позиван да уђе и види што није видео нигде на свету и купи најјефтиније у Истанбулу. Трговци и њихови помоћници уносе му се у лице, вуку га за рукав; он их се отреса обнављајући у себи неке своје давне закључке о Арапима и Турцима, чију трговину сматра прљавим послом, испуњеним силништвом и подвалама као у ратној пљачки, па се у Персији, Либану и Турској понекад осећао угроженијим од трговаца но од тајне полиције.

Код Незировог излога дуже постаја, саже се да тобоже боље види прстење и наруквице на црвеној чохи, па одлучно, као права муштерија, уђе у дућан. Незир му се клања са рукама на прсима и погледом показује на вратанца у углу дућана. Уђе у тамни кутак са великом касом уз коју седи човек са припремљеном цигаретом.

Касниш четири минута. Здравом – рече на руском показујући му руком да седне на столицу приљубљену уз његову.

Препознаје Сивицког, заменика начелника Четвртог одељења, који је после чистки Јагодиних људи из партијског апарата Москве дошао на место ухапшеног Платонова и одмах испољио самоуверено разумевање обавештајног рада и корупционашку машту у преотимању немачких и енглеских агената на Балкану, тврдећи да се сваки агент капиталистичке обавештајне службе може купити и да га треба купити. Незадовољан што је баш Сивицки тај коме

треба да реферише о свом раду и прими нове директиве, Петар Бајевић и не покушава да се извини за закашњење, само му пружи руку.

Каква је ситуација код тебе? Рефериши кратко. Само чињенице.

Петар помисли како су се некада, пре чистки, на оваквим сусретима са друговима по свету најпре причале последње новости из Москве, љубавни доживљаји, најновији вицеви, и тек кад се претресе целокупна светска ситуација и персоналне промене у Коминтерни, започињу службени разговори. А ови нови одмах – само чињенице. Чак му се ни именом није обратио, а руку му је пружио као да му пружа штап.

Шта се догађа с том Југославијом? – шапуће Сивицки.

Југославија је у распадању. И без немачког и италијанског напада, она ће се за годину-две растројити. Буржоазија је немоћна да сачува државу, партија је слаба да освоји власт.

О партији други води бригу. Остани у својој компетенцији. Који су фактори тог растројства Југославије о коме говориш?

Национални, пре свега. Срби се одрекли себе, Словенци се уплашили само за себе, Хрвати неће Југославију. Против Југославије су и све националне мањине, а њих није мало.

А шта је с народом? Шта је с Црногорцима?

Народ осећа блиску пропаст, а и немоћ да било шта учини за свој спас.

Народу никада није недостајала снага да пронађе свој историјски пут. Проблем је само у класи која га води. У класи која стоји на његовом челу, друже Ракитин.

То ја врло добро знам, друже Сивицки. Ствар је у томе што у Југославији нема данас снаге која може земљу да спасе пропасти. Ми бисмо имали разлога да ту пропаст убрзамо када то не би користило Немцима и Италијанима.

Нама је Југославија потребна. О њу се данас отимају Немачка и Енглеска. Морамо им помрсити рачуне. Реци ти мени како стоји са немачким утицајем на Југославију.

Тај утицај је врло снажан. Главна су му упоришта националносепаратистичке антибољшевичке снаге. Од нација, то су Хрвати, немачка, мађарска, албанска мањина и антибољшевичке групе у Србији. Наравно, ту су и политичари и генерали који знају да Југославија нема никаквих изгледа да се одбрани ако буде нападнута. А тај напад сви очекују.

А где су сада главна упоришта Енглеза и Француза?

У српској буржоазији и војсци.

Како стоји са утицајем Совјетског Савеза?

Са страхом од немачког напада, расте нада народних маса у Совјетски Савез.

А популарност друга Стаљина?

Његов ауторитет је огроман код радника и омладине.

Сивицки се ослони на златареву касу и приметну главу, размишљајући. Петра је онерасположило Сивицково огољено и грубо постављање совјетског интереса: „Нама је Југославија потребна.“ Откад је постао бољшевик, њему су класа и револуција изнад отаџбине и државе. Али он је за стварање те државе шест година ратовао. Одлучи да ћути до следећег питања. Сивицки спусти главу и запита:

Извештаје контраобавештајне службе југословенског Генералштаба и њихове негативне оцене борбене способности Црвене армије у рату са Финском, које нам шаљеш, ми бацамо у кош. У кош, Ракитине!

Ја сам вам, Сивицки, јављао њихове процене, а не своје мишљење.

А како ти можеш некритично да примиш мишљење једне буржоаске обавештајне службе? Зар ти не помишљаш да су негативне процене Црвене армије у Гестапоу смишљен план дезинформације и деморализације нашег Генералштаба?

То може бити истина. Али, Сивицки, партијност советског обавештајца не потврђује се слањем свог, него непријатељевог мишљења.

Несумњиво. Међутим ти, Ракитине, мораш сам да процениш шта је непријатељска дезинформација и провокација. Гестапо је данас најјачи у дезинформацијама. У тој прљавој работи, ти су гадови прави мајстори.

Петар се трже од додира његових усана по уху у које му шапуће. Измаче се и непромишљено упита:

Јесу ли окончане чистке у нашем сектору?

Докле постоји класни непријатељ, чистке, друже Ракитин, неће бити окончане.

Наравно, наравно. Али ја сам мислио...

Сивицки му не допусти да изговори оправдање за своје одиста наивно питање:

Како стоји са проширењем наше службе у Југославији?

Од мог последњег извештаја, најдубље смо продрли у војску. Знамо све што Генералштабу јави контраобавештајна служба. Имамо јака упоришта у српским антимонархистичким круговима и интелигенцији у Београду. У Загребу имамо снажан центар. И у Љубљани смо ојачали пункт.

А знаш ли ти да су твоји Седам и Једанаест из Београда енглески и француски агенти? Деветнаест из Загреба ради за Италијане, а тај Паул из Љубљане је југословенски контраобавештајцац.

Петар се замисли и забрину: Седам и Једанаест су му главни људи и за владу и за Генералштаб. У сарадњи су савесни, амбициозни, опрезни, с провером њихових обавештења до сада није било подвале и „домбона“. Ако је истина да су они енглески и француски људи, онда је он у мрежи из које се не може извући. Деветнаест из Загреба и Паул из Љубљане на таквом су месту да их може брзо заменити.

Седам и Једанаест сарађују са Интелигенс сервисом и француским Другим бироом – понавља Сивицки.

То ћу проверити најдаље за десет дана.

Ми располажемо чињеницама, Ракитине. Енглези су ти обојицу подметнули.

Ја сам њима убацио своје, друже Сивицки.

Имамо обавештење да ти је агентура шарена. А почела је одсудна битка за Југославију. Ко њу добије, добија Балкан.

Знам. Ја радим са поузданим људима.

Сивицки се опет наслони на златареву касу и приметну главу, загледан у ниску дашчану таваницу оковану гвозденим решеткама. Петар ћути, забринут оценама своје службе и обавештајаца. Није ли он под паском неког контролног огранка у Београду? Или им то цури негде високо из Интелигенс сервиса и Другог бироа? Ако су Седам и Једанаест дупли, онда је његов пад близак.

Сивицки му приклони главу и зашапта у уво:

Ми морамо учинити све да зауставимо приближавање Београда Берлину. Немци ће и Београду ускоро понудити пакт. Тај пакт би нанео непроцењиве штете Совјетском Савезу и његовој стратегији. Хитлер би без зрна барута освојио Балкан и осигурао свој јужни бок за напад на Совјетски Савез. Делај свим средствима против људи који су спремни на сарадњу са Немачком. Пробијај се у вођства буржоаских странака, у редакције новина, убацуј се у владу, убеђуј, плаши, купуј. Они су трули и деморалисани. Купуј их, ми злата имамо. У Колими су, то треба да знаш, откривени нови рудници злата, копа се као угаљ!

Петар не зна шта да каже на ове нереалне и вулгарне директиве. Совјетска обавештајна служба утемељена је на идејама, а не на злату. Стари чекисти нису оваквим језиком говорили, нити су оваква упутства давали. Скоро гласно рече:

Нама су у Београду Енглези главна препрека.

Па у томе и јесте наш задатак да Енглезима преотмемо Београд. После Минхена, после њихове издаје Чехословачке, Пољске и сада Норвешке, њих није тешко тући. И

туци их свуда. Користи Немце и све немачке људе против њих, они су на Балкану наш главни непријатељ. Енглезе морамо бацити у море!

Петар ни у политици, а камоли у обавештајној служби, не подноси фразере и јуришлије, па његова тумачења енглеских планова на Балкану одлучно прекиде:

Немачки агенти у Југославији шире вести да Немци у Чехословачкој формирају армије за напад на Југославију. Владу и Генералштаб обузима паника.

Чиста провокација! Заstraшивање Југославије, уцењивање да приступи Тројном пакту. Немачка се спрема да нападне Совјетски Савез, чим сврши са Француском. Јеси ли им ти дотурио оне мапе које ти је дао Геров?

Петар поћута. Сивицки је дакле, творац те тупе комбинације да се Немцима дотуре лажне војне карте пограничних рејона Украјине и Белорусије, које је он преко своје енглеске везе јуче предао Абверовом човеку у Истанбулу. Та подвала му се чини толико аматерском да му је испод обавештајне части што је у њој учествовао. Каже прилично гласно:

Јесам. Иако ту комбинацију сматрам наивном.

Зашто наивном?

Абвер ће брзо установити да су те совјетске војне карте лажне.

То Абвер не може да установи. Ко ти је био веза?

Роџерс. Он ми је дао нешто од немачког плана за освајање Грчке. Даћу Герову, а могу и теби.

А ти си сигуран да нам Роџерс не подваљује?

Нисам сигуран, иако с њим одавно сарађујем. Али, сматрам, Енглези данас имају више разлога да насамаре Абвер но нас.

Енглези свагда раде против нас, користећи Немце као своје идеолошке савезнике. Ваљда не сумњаш да је њихов главни циљ уништење Совјетског Савеза.

Петру Бајевићу све више смета политичка самоувереност Сивицког, па га опет прекиде у објашњавању енглеске стратегије у овом рату:

Зна ли се куда ће Немци, сада после освајања Норвешке?

На Холандију и Белгију, па на Француску. Да баце Енглеze преко Ламанша. Онда ће на Балкан. Тебе чека велики посао. После слома Француске, њена агентура ће бити деморалисана. Купуј их, купуј и не питај за цену. И окрећи их против Енглеза. Сарађуј с Немцима против Енглеза. Гурај Немце на Енглеze. Нек се туку овнови. Нека једни другима поломе рогове!

Од свега што је чуо од Сивицког, Петру је било значајно само обавештење да се у Чехословачкој не формирају армије за напад на Југославију, да не предстоји непосредан напад на његову отаџбину, што га мало разведри. Тим обавештењем он ће часно да се раздужи својим људима у југословенском Генералштабу и да им унапред плати будуће услуге. Сивицки му нешто гласније шапуће:

А сада мало да поразговарамо о твом личном животу. Можемо – рече гласно Петар.

Твоја стара слабост – жене, мета је и Немаца и Француза. Теби је добро познато како завршавају такви обавештајци.

Ја не спадам у такве обавештајце.

Сви спадамо у такве обавештајце. Мој пријатељ песник тврди да ђавола, који све заводи, може завести једино жена. Ако може ђавола, може и обавештајца.

Слушај, Сивицки. Моја слабост нису жене. Та су вам обавештења од партијских интриганата. Моја слабост је само једна жена коју волим седамнаест година. А о њој се све зна у нашем четвртог одсеку. То је све што имам да ти кажем о својим слабостима.

То није све, јер ја нисам рекао све. Како ти можеш седамнаест година да волиш жену једног фракционаша,

једног троцкисте, једног полицијског провокатора и француског агента, који се по неким обавештењима већ повезао са Гестапоом?

Петар Бајевић хтеде да узвикне „Лаж!“, али се свлада.

Како један стари бољшевик, један Коминтернин функционер, један совјетски обавештајац, може да се ваља по тој непријатељској каљузи?

Петар га ухвати за мишицу:

Сивицки, повуци реч! Ти немаш право тако да говориш о једној часној жени... Срећа је твоја што о овоме у Москви не разговарамо.

Позвао би ме на двобој, је ли?

Снашло би те нешто горе! – рече гласно, увређен до дна душе и поразан: под чијом је то паском? Зар се и у њега сумња? Наставља се, дакле, јегоровска игра: сви смо сумњиви!

Са минарета хоће кујишу подневну молитву. Незир улази, извињава се, узима срцаду да клања. Како је лако веровати у Бога, помисли Петар са завишћу.

Шта је са твојом будношћу? У чијем си ти сада рукама, у чијој си мрежи, Ракитине?

У Коминтерниним сам рукама, у партијској сам мрежи, Сивицки!

Сивицки се мало одмаче од њега и заћута.

Петар припали прву лулу у Незировом дућану. Јесте од службе сакрио пут из Цириха у Београд, сакрио је Хиос; јесте у Москви помогао Богдану Драговићу кад се колебао да за Коминтерну пише карактеристике против фракционаша; јесте се и у Паризу, кад је Богдан искључен из ЦК, састајао с њим, дао му новац и револвер, и његов поклон и писма сину однео у Београд. А сутра ће дочекати Милену и отићи с њом на неко острво. У овим критичним данима напустиће своје борбено место. У најодговорнији период своје револуционарне борбе упетљао је љубав. Није ли му љубав заиста нагризла бољшевичку вољу, ослабила

будност? Зар је спао на то да му један апаратчик чита бољшевичку лекцију...

Сивицки му шапуће у потиљак:

Генерал Брагин ти поручује да безусловно и одмах прекинеш сваку везу са том буржујком из Београда.

Петар Бајевић угризе лулу, али се не помаче. Није га сломио један Јегоров, зар ће се сада дати некаквом Сивицком? Али ако му је генерал Брагин послао ту поруку, онда је ствар врло озбиљна.

Пренеси генералу Брагину да ја добро знам шта је моја дужност – рече самоуверено.

Незир уђе и са блаженим изразом спусти на клупицу срцаду, наклони им се и изађе. Петар га испрати мишљу: Лако је теби што верујеш Алаху. А Сивицки шапуће:

Иди. Данас у пет даћу ти конкретне инструкције. Шетаћу другим сокаком лево, где су ћилимари.

Петар Бајевић незадовољан и забринут изађе, поздрави Незира и не размишљајући пожури ка дућану у чијем је излогу угледао смарагдну сузу на златном ланцу, да пита за цену. Трговци насрћу на њега, одгурује их лактовима и жури кроз пламсаје злата и светлуцање драгог камења.

3

На другом састанку у Капали чаршији, у лаганом ходу поред гомила тепиха, међу којима Петар Бајевић спази неколико перзијанера по којима боса хода Милена, Сивицки му даје упутства за обавештајни рад у Југославији и понавља поруку генерала Брагина да одмах прекине сваку везу са женом „тог троцкисте, београдског и француског агента“; на крају, наложи му да још вечерас отпутује у Београд, сврати у Софију и прими од Герова нову шифру за радио-везу са Москвом.